

Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK

Zakład Geografii Ekonomicznej

Instytut Nauk o Ziemi

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Al. Kraśnicka 2C

20-718 Lublin

URBANIZACJA OBSZARÓW WIEJSKICH A ROZWÓJ DZIAŁALNOŚCI POZAROLNICZEJ NA PRZYKŁADZIE POWIATU BIALSKIEGO

URBANIZATION OF RURAL AREAS AND DEVELOPMENT OF NON- AGRICULTURAL ACTIVITIES ON THE EXAMPLE OF BIALSKI POWIAT

Zarys treści:

W pierwszej części artykułu zarysowano zagadnienia teoretyczne i scharakteryzowano obszar badań. Następnie przedstawiono główne kierunki rozwoju działalności pozarolniczej i natężenie procesów urbanizacji wsi zachodzących w powiecie bialskim. Podjęto również próbę określenia zależności między procesami urbanizacji wsi a rozwojem alternatywnych źródeł dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych.

Słowa kluczowe: urbanizacja wsi, działalność pozarolnicza

Wprowadzenie

Miasta odgrywają istotną rolę w rozwoju obszarów wiejskich. Stanowią nie tylko miejsce wymiany dóbr i usług, ale również umożliwiają spełnianie potrzeb mieszkańców wsi, nieosiągalnych w ich miejscu zamieszkania. Podstawowe funkcje usługowe, wykształciły się w miejscowościach będących siedzibami gmin, ale usługi wyższego rzędu, np. w zakresie kultury czy przedsiębiorczości, dostępne są przede wszystkim w miastach. Z tego właśnie względu obszary wiejskie wykazują silny związek z najbliższymi położonymi ośrodkami miejskimi. Ponadto ośrodki miejskie stymulują rozwój funkcji pozarolniczych na terenach wiejskich, zarówno poprzez oferty pracy dla ludności wiejskiej, jak i wyjazdy mieszkańców miast w celach wypoczynkowych na wieś. Kontakty między tymi środowiskami stanowią często początek rozwoju procesów urbanizacji wsi.

Zagadnienia teoretyczne

W literaturze naukowej silnie ugruntowaną pozycję posiada koncepcja dychotomicznego podziału jednostek osadniczych na miasto i wieś. Ogólnie rzecz biorąc miasto posiada większą liczbę mieszkańców i silniejszą koncentrację przestrzenną niż wieś. Faktem jest natomiast istnienie form osadniczych o cechach charakterystycznych zarówno dla obszaru miejskiego jak i wiejskiego. W celu określenia form pośrednich wprowadzono pojęcie „kontinuum miejsko-wiejskiego”. Chojnicki i Czyż [1989] wyróżniają dwa ujęcia kontinuum. Pierwsze zakłada istnienie miasta i wsi jako dwu skrajnych form jednostek osadniczych. Druga natomiast, przyjmuje istnienie ciągu jednostek osadniczych różnych pod względem występowania cech miejskich i wiejskich.

Już w badaniach z przełomu XIX i XX w. zauważyć można pierwsze analizy wpływu miasta na obszar wiejski, którego wyrazem jest urbanizacja wsi [Hoyot 1939]. Autor stwierdza, że proces ten następuje przede wszystkim wzdłuż osi komunikacyjnych.

Jędrzejczyk i Wilk [1992] wyróżniają pojęcia: organicznej, ekonomicznej i krajobrazowej urbanizacji wsi. Pierwsza polega na oddolnych inicjatywach dążących do likwidacji różnic między miastem a obszarem wiejskim. Ekonomiczna urbanizacja wsi to podejmowanie pracy w zawodzie nierolniczym, czyli rozwój pozarolniczych źródeł dochodu, a krajobrazowa-przekształcanie krajobrazu wiejskiego w stronę miejskiego.

Jak zauważają Beaujeu-Garnier i Chabot [1971], wpływ miasta na otaczający region może mieć dwojaki charakter. Po pierwsze miasto przyciąga ludzi z obszaru mniej lub bardziej oddalonego, ale w miarę rozwoju miasta, następuje odpływ jego mieszkańców. Siła przyciągająca może ulegać rozproszeniu, wówczas gdy rozwijają się migracje wahadłowe. Z badań Gawryszewskiego i Potrykowskiej [1980] wynika, że zasięgi dojazdów do pracy wykazują tendencję malejącą, natomiast zasięgi przyjazdów ludności w celach wypoczynkowych lub okolicznościowych charakteryzują się tendencją rosnącą w czasie. Stola [1988] podkreśla, że lokalną, ale ważną rolę w zakresie powiązań między miastem a obszarem wiejskim, odgrywają małe miasta, często siedziby gmin. Obsługują one ludność wiejską w zakresie usług.

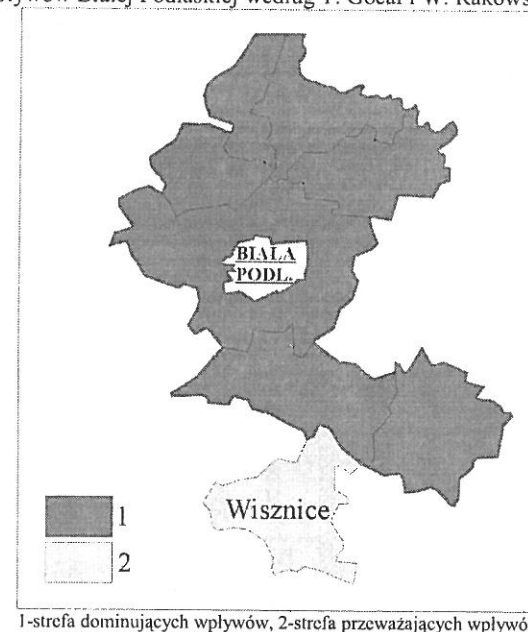
Proces rozprzestrzeniania się form miejskich na otaczające obszary wiejskie Jałowiecki [1987] określa jako rururbanizację. Największe natężenie zjawiska występuje wokół ośrodków miejskich, a wyraża się m.in. poprzez rozwój budownictwa jednorodzinne. Autor wskazuje, że blisko $\frac{1}{4}$ mieszkańców tworzących się osiedli, to osoby w wieku produkcyjnym. Rurbanizacja jest charakterystyczna przede wszystkim dla krajów o niskim odsetku ludności rolniczej i o wysokim wzroście poziomu gospodarczego. Z tego względu w polskiej literaturze funkcjonują, wprowadzone przez Gołachowskiego [1969] pojęcia: „semiurbanizacja” i „suburbanizacja”. Proces semiurbanizacji nie zawsze prowadzi do całkowitej urbanizacji wsi, podczas gdy suburbanizacja polega na zespalandu się osiedli wiejskich z miastem.

Na przełomie lat 70. i 80 - tych XX w. w literaturze przedmiotu pojawiło się pojęcie funkcjonalnego regionu miejskiego. Koncepcja regionu miejskiego pozwala na interpretację procesu przekształcania się miasta w lokalny system osadniczy. Pierwsza próba określenia zasięgu oddziaływania miasta na obszar wiejski jest autorstwa Zarembki [1962]. Wydzielono strefę bezpośredniego ciężenia, która charakteryzuje się znacznym udziałem ludności nierolniczej, zatrudnionej w mieście, bądź w miejscu zamieszkania. Obszar ten pełni na potrzeby mieszkańców miasta, funkcję mieszkaniową i wypoczynkową. Korcelli [1981] wyodrębnia obszary funkcjonalne Polski, a jednym z zasadniczych czynników decydujących o zasięgu funkcjonalnego regionu miejskiego są także dojazdy do pracy. Podobne obszary oddziaływania miast wyznacza Namysłowski [1980]. Oba podziały różnicuje m.in. liczba obszarów funkcjonalnych. Rozpatrując np. region Lubelszczyzny, Namysłowski [1980] wyznacza tylko jeden obszar oddziaływania-lubelski, podczas gdy Korcelli [1981] wymienia dwa: lubelski i zamojski.

Gocał i Rakowski [1991] w tej samej części Polski wyróżniają jeden duży ośrodek oddziaływania-lubelski i trzy średniej wielkości (Białą Podlaską, Chełm i Zamość). Według autorów Biała Podlaska, w której co trzecia osoba zatrudniona mieszka poza miastem, jest o połowę mniejszym ośrodkiem dojazdów w porównaniu do Chełma. Jak zauważa Gawryszewski [1989] strefa wpływów Białej Podlaskiej, mierzona dojazdami do pracy, ulegała rozszerzeniu. W 1968 roku średni zasięg oddziaływania miasta sięgał 15 km, a w 1983 r. - 19 km. Największą odległość dojazdów do pracy, średnio 25 km, pokonywały wówczas osoby z wyższym wykształceniem. Wśród dojeżdżających do pracy tylko 60% osób pochodziło z przeważającej i dominującej strefy wpływów miasta. Świadczy to o znacznym rozproszeniu strefy wpływów miasta, która przybiera wydłużony kształt. W południowej części omawianego obszaru znajduje się jedyna gmina zaklasyfikowana do strefy przeważających wpływów ośrodka miejskiego (ryc. 1).

Rycina 1

Strefa wpływów Białej Podlaskiej według T. Gocał i W. Rakowskiego (1991)



Ogólna charakterystyka powiatu bialskiego

Powiat bialski położony w północno-wschodniej części województwa lubelskiego graniczy z Białorusią. Jest największym powiatem w województwie lubelskim, stanowi 11% jego powierzchni i jest jednym z trzech największych powiatów w kraju. Przez obszar przebiegają m.in. drogi: E-30 (Świecko-Terespol) i nr 19 (Rzeszów-granica państwa z Litwą w Budzisku). Pod względem liczby ludności, powiat plasuje się na trzecim miejscu w województwie. Ponadto charakteryzuje się stałym ubytkiem ludności. Problem wyludniania się obszarów „ściany wschodniej” znajduje odzwierciedlenie również w literaturze przedmiotu [Eberhardt 1989, Miszczyk 1993, Bański 2002].

Wschodnia część Polski charakteryzuje się wybitnie niską gęstością sieci miejskiej, wyrażoną występowaniem kompleksów gmin wiejskich bez miast. W województwie lubelskim tylko co piąta gmina wiejska powiązana jest bezpośrednio z małym ośrodkiem miejskim, podczas gdy średnia dla kraju kształtuje się na poziomie blisko 35% [Heffner 2002].

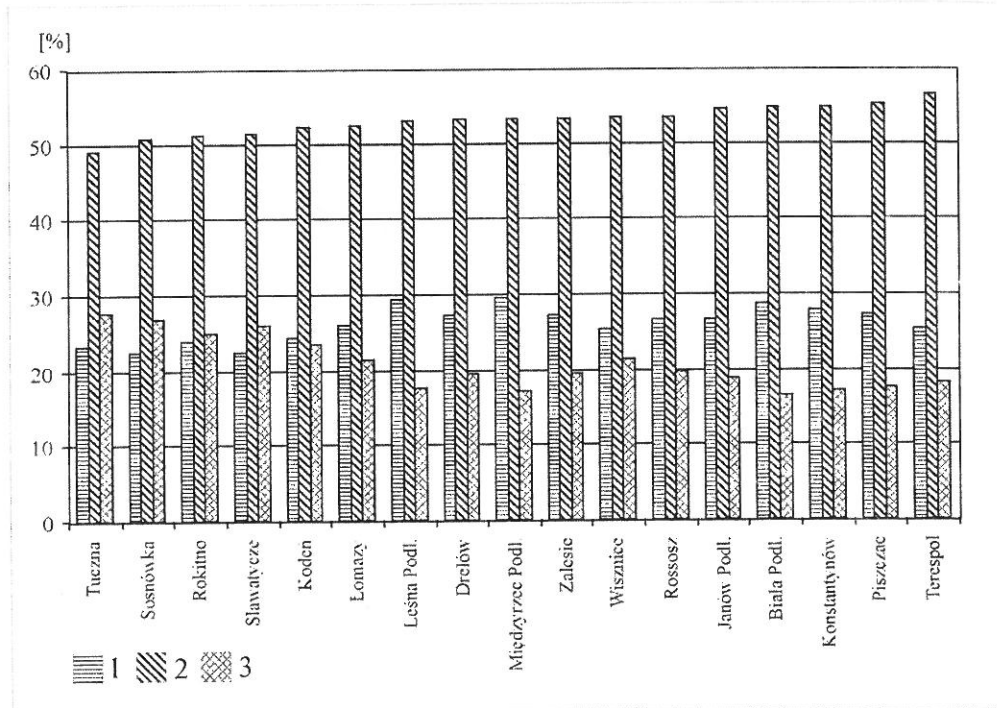
W powiecie bialskim znajdują się dwa ośrodki miejskie, zaliczane do kategorii małych miast: Międzyrzec Podlaski (18000 mieszkańców), zlokalizowany na przecięciu ważnych szlaków komunikacyjnych: E-30 i drogi nr 19 oraz Terespol (6200 osób), gdzie znajdują się dwa przejścia graniczne: drogowe i kolejowe. Bardzo ważną rolę w systemie osadniczym powiatu odgrywa Biała Podlaska. Miasto, o znaczeniu subregionalnym liczące blisko 60000 mieszkańców i tworzące odrębny powiat grodzki. Położone jest na przecięciu szlaków komunikacyjnych: E-30 z drogą prowadzącą z Krasnegostawu, przez Chełm do Sarnak (w województwie mazowieckim).

Struktura ludnościowa obszarów wiejskich w powiecie bialskim

W gminach wiejskich położonych w sąsiedztwie ośrodków miejskich, mieszka więcej ludzi młodych. W gminie Terespol 56% osób jest w wieku produkcyjnym, przy średniej dla województwa wynoszącej blisko 60%, zaś niespełna połowa w gminach Sosnówka i Tucznia (ryc. 2). W tych dwu gminach notowany jest natomiast wysoki udział ludności w wieku poprodukcyjnym. Niemal 1/3 osób ukończyła 65 rok życia, gdy przeciętna wartość w województwie nie przekracza 20%.

Rycina 2

Struktura ludności wiejskiej według wieku



1-wiek przedprodukcyjny, 2-wiek produkcyjny, 3-wiek poprodukcyjny
Źródło: Opracowanie własne na podstawie NSPLiM 2002

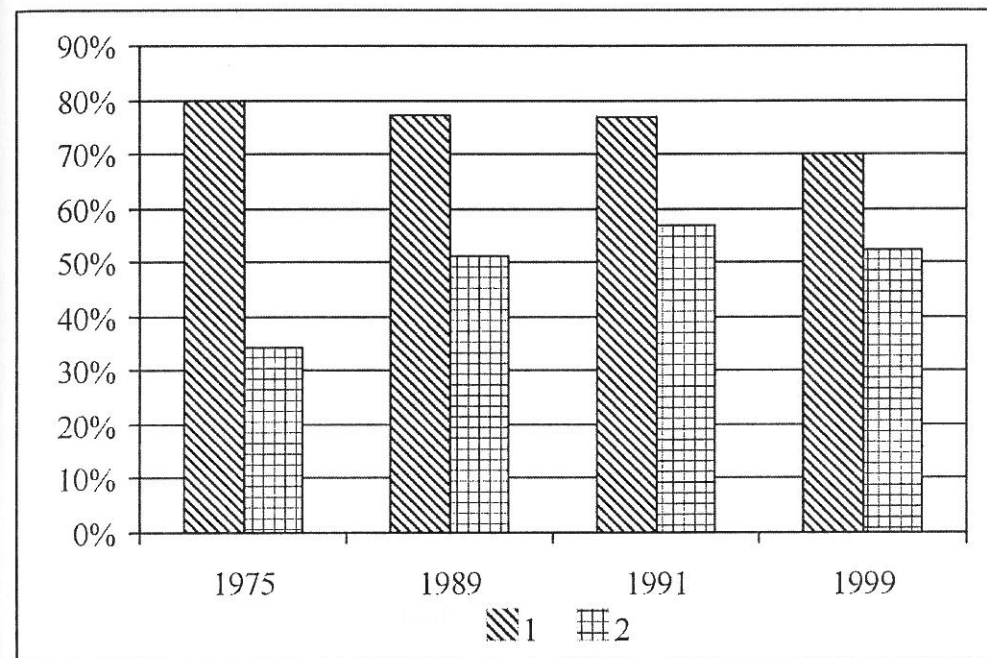
Wskaźnik feminizacji, istotny głównie w przedziale wieku 20-30 lat, najwyższą wartość osiąga również w północno-wschodniej części powiatu, podczas gdy w gminie Kodeń, położonej przy granicy państwa, wynosi jedynie 77,5 K/100 M [NSLiM 2002].

Zarówno struktura wieku, jak i wartości wskaźnika feminizacji określają możliwości reprodukcyjne społeczeństwa. Niski udział osób w wieku produkcyjnym i kobiet w wieku 20-30 lat, przyczynia się do spadku przyrostu naturalnego. Wyludnianie się wsi, przede wszystkim osób w wieku produkcyjnym, wpływa hamująco na rozwój funkcji pozarolniczych. Z drugiej jednak strony, odpływ osób z obszarów wiejskich redukuje zjawisko przeludnienia agrarnego. We wszystkich gminach wiejskich powiatu bialskiego odnotowano ubytek ludności, aczkolwiek w znacznie mniejszym stopniu depopulacja dotknęła gminę wiejską Białą Podlaską. W latach 1993-1998 saldo migracji przybierało wartości dodatnie, a w strukturze napływu przeważali mieszkańcy miast. W 1999 roku 60% imigrują-

cych do gminy pochodziło z ośrodków miejskich. Z kolei w gminie Rokitno, położonej na północny wschód od Białej Podlaskiej, w ciągu ostatniej dekady XX w. utrzymywały się ujemne wartości salda migracji (-11,4/1000 os.). W 1989 roku blisko 70% osób emigrujących z gminy przenosiło się do miast, a 10 lat później - 40%. Wynika to z ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej Polski. Wzrost bezrobocia i problemy mieszkaniowe sukcesywnie hamują przepływ ludności wiejskiej do miast. Jest to widoczne także w strukturze migracji Białej Podlaskiej. W 1975 roku 80% osób napływających do miasta, stanowili mieszkańcy wsi, a 25 lat później - niespełna 70%. W tym samym czasie odpływ ludności miejskiej na obszary wiejskie wzrósł półtora raza (ryc. 3).

Rycina 3

Struktura migracji w Białej Podlaskiej



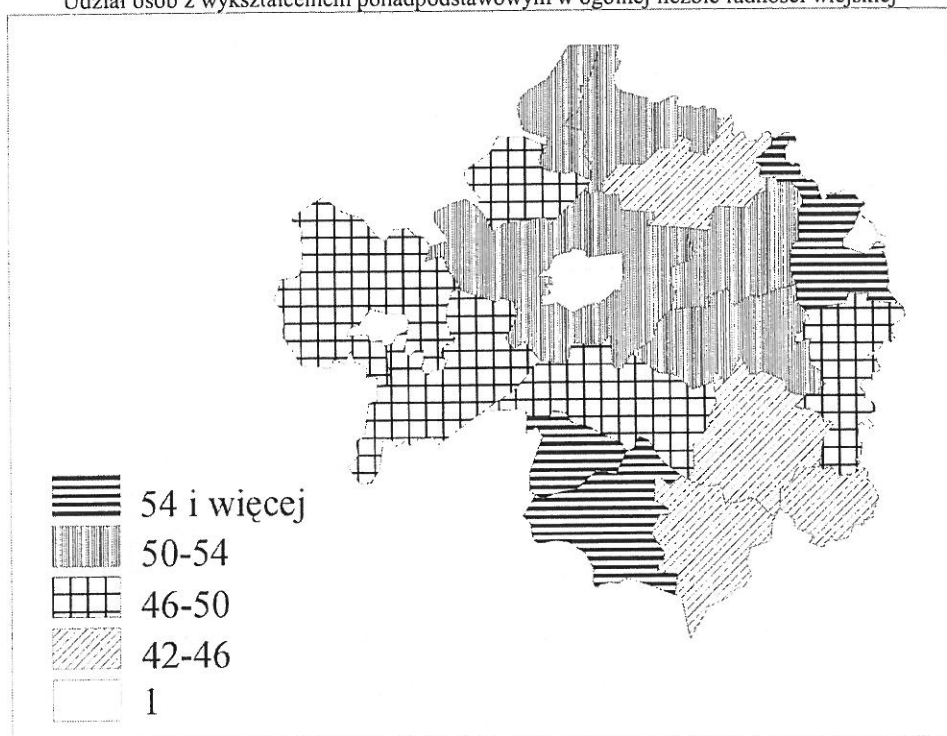
1-napływ ze wsi, 2-odpływ na wieś

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GU S 1975, 1989, 1991, 1999

Niewątpliwie istotną rolę w rozwoju funkcji pozarolniczych na terenach wiejskich odgrywa poziom wykształcenia. Świadczy o tym fakt, że w powiecie bialskim 2,5 razy więcej zatrudnionych jest osób posiadających wykształcenie ponadpodstawowe, niż osób z zakończoną edukacją na poziomie szkoły podstawowej. Ponadto istnieje silna zależność, na którą wskazuje wysoka wartość współczynnika korelacji (0,628), pomiędzy udziałem osób z wykształceniem ponadpodstawowym a liczbą podejmowanych działalności pozarolniczych [NPLiM 2002]. Największy udział osób z wykształceniem ponadpodstawowym występuje w gminach położonych wzdłuż dróg: E-30 i 812 (łączącej Białą Podlaską z Krasnymstawem). Z kolei wysoki odsetek osób z wykształceniem podstawowym notowany jest na obszarach wiejskich odizolowanych od głównych szlaków komunikacyjnych (ryc. 4).

Rycina 4

Udział osób z wykształceniem ponadpodstawowym w ogólnej liczbie ludności wiejskiej



1-obszary miejskie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie NSPLiM 2002

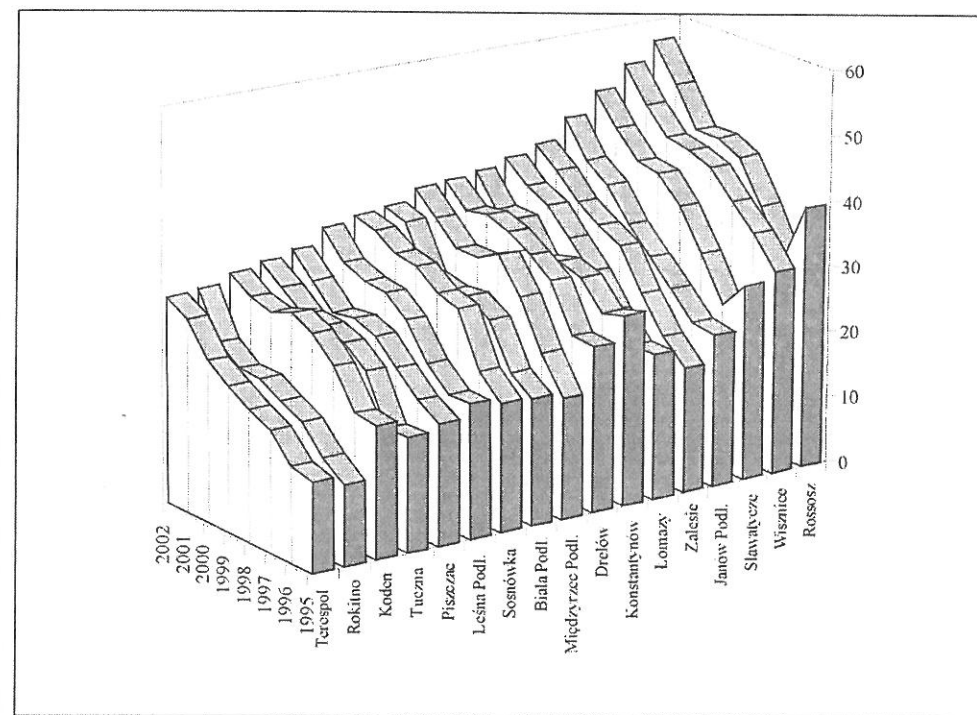
Procesy urbanizacji wsi a lokalny rynek pracy

Istotną rolę w kształtowaniu struktury rynku pracy odgrywa charakter powiązań na linii miasto-wieś. Wzrost udziału ludności wiejskiej utrzymującej się z dochodów pozarolniczych, wynika przede wszystkim z natężenia szeroko rozumianych procesów urbanizacyjnych.

Od 1995 roku zauważyć można powolny, aczkolwiek stały wzrost liczby podmiotów gospodarczych. Najwięcej jednostek zarejestrowanych w systemie REGON, powstaje w trzech gminach: Rossosz, Wisznice i Sławatycze (ryc. 5). Przygraniczne położenie i obecność drogowego przejścia granicznego, stymuluje rozwój przedsiębiorczości w gminie Sławatycze. Z kolei gminy: Rossosz i Wisznice, oddalone od Białej Podlaskiej o około 20-30 km, spełniają rolę lokalnych ośrodków usługowo-produkcyjnych. Ponadto, o dobrych warunkach dla rozwoju przedsiębiorczości w gminie Rossosz, świadczy fakt, że wydatki inwestycyjne budżetu gminy wzrosły dwa i pół razy w przeciągu ostatnich czterech lat.

Rycina 5

Zmiany liczby podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 osób (1995-2002)



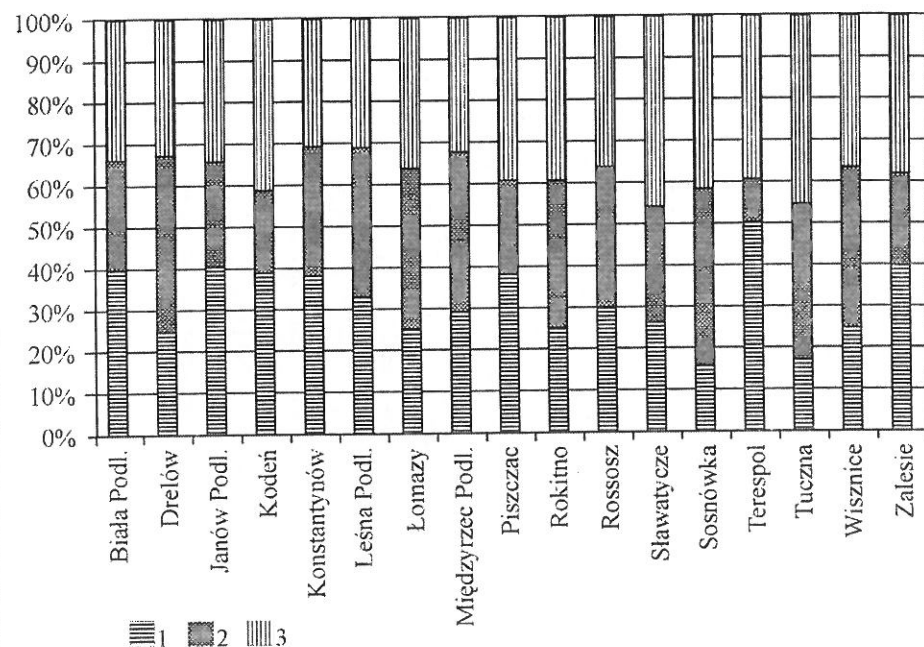
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS 1995-2002

Ponad 1/3 ludności wiejskiej utrzymuje się z rent i emerytur bądź z pracy najemnej. W gminach Sławatycze i Tuczna, największy udział w uzyskiwaniu dochodu mają niezarobkowe źródła utrzymania. Tłumaczyć to należy znacznym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym. Podczas, gdy prawie połowa pracujących w gminach Janów Podlaski i Terespol, czyli obszarach wiejskich posiadających dogodne położenie w stosunku do najbliższych ośrodków miejskich, zatrudniona jest w charakterze pracowników najemnych (ryc. 6).

Analizując strukturę rynku pracy w poszczególnych gminach wiejskich powiatu białskiego, zauważyć można, że od połowy lat 90 - tych następuje, zgodnie z ogólną tendencją w kraju, przechodzenie od sektora produkcyjnego do usługowego, szczególnie drobnego handlu i transportu. W 1999 roku wysoki w skali regionu wskaźnik zatrudnienia w sektorze produkcyjnym, ponad połowa osób pracujących, utrzymywał się w gminach: Międzyrzec Podlaski, Rossosz i Janów Podlaski. Z kolei w przygranicznych gminach: Terespol i Zalesie, 70% osób pracowało w usługach i handlu. Istotną gałęzią gospodarki jest także budownictwo. W związku z przemieszczaniem się ludności miejskiej na pobliskie tereny wiejskie, rozwija się przede wszystkim w gminach wiejskich: Terespol i Biała Podlaska.

Rycina 6

Struktura źródeł utrzymania ludności wiejskiej



1-praca najemna, 2-praca własna, 3-emerytury i renty

Źródło: Opracowanie własne na podstawie NSPLiM 2002

Powiat bialski ma typowo rolniczy charakter. Przejawia się to w udziale gospodarstw rolnych w ogólnej liczbie działalności prowadzonych na własny rachunek, które stanowią 88% ogółu. Natomiast w gminie wiejskiej Biała Podlaska, co piąty podmiot gospodarczy ma charakter pozarolniczy. W pozostałych gminach znajdujących się w bezpośrednim oddziaływaniu miast wartość ta wynosi około 15%. Wyjątek stanowi gmina Sławatycze, w której pomimo znacznego oddalenia od ośrodków miejskich wykształciły się funkcje pozarolnicze, wynika to z obecności drogowego przejścia granicznego z Białorusią, stymulującego rozwój gminy [NSPLiM 2002].

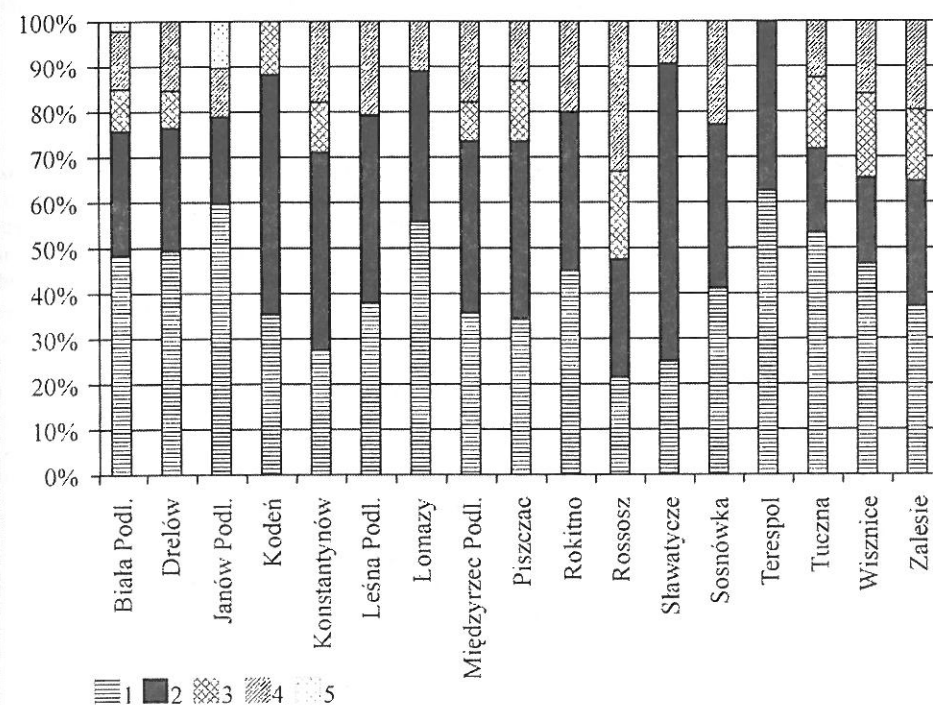
Ośrodek miejski odgrywa istotną rolę w kształtowaniu aktywności ekonomicznej gospodarstw rolnych. W początkowym okresie odchodzenia od rolnictwa ludność wiejska, jest nadal powiązana z gospodarką rolną. W ten sposób kształtuje się grupa ludności dwuzawodowej lub robotników sezonowych [Heffner 2003]. Podejmowanie przez właścicieli indywidualnych gospodarstw rolnych działalności pozarolniczej, wiąże się ściśle z zmniejszaniem powierzchni tych gospodarstw rolnych (współczynnik korelacji wynosi $-0,779$). Przeciętnie co 10 gospodarstwo rolne prowadzi równocześnie inną działalność. Najwięcej gospodarstw zajmuje się drobnym handlem, m.in. ze względu na niskie koszty inwestycji i łatwość prowadzenia tego typu działalności. Kolejne miejsce zajmuje przetwórstwo, bazujące głównie na produktach rolnych. Indywidualne gospodarstwa rolne o takim charakterze zlokalizowane są w gminach: Kodeń, Sławatycze i Międzyrzec Podlaski. W gminie Międzyrzec Podlaski działają zakłady przetwórstwa mięsnego, mleczarskiego i cukierniczego. W dwu gminach: Rososz i Wisznice, położonych przy drodze nr 812, co 10 indywidualne gospodarstwo rolne trudni się dodatkowo

transportem. Ponadto w gminie Rososz znaczna część gospodarstw rolnych, ponad 21%, podejmuje także działalność w zakresie budownictwa. Z kolei atrakcyjne położenie w przelomowej dolinie Bugu, bliskość znanej nie tylko w Polsce stadniny koni oraz dobrze rozwinięta infrastruktura techniczna (ponad $\frac{3}{4}$ gospodarstw podłączonych jest do sieci wodociągowej), zdecydowały o istnieniu gospodarstw agroturystycznych w dwu gminach: Janowie Podlaskim i Białej Podlaskiej (ryc. 7).

Niemal 5% indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzi więcej niż jedną działalność o nierolniczym charakterze. Najwięcej tego typu indywidualnych gospodarstw rolnych, bo ponad 15%, jest w gminie Leśna Podlaska. Natomiast w ogóle nie występują w gminach Kodeń i Tuczn, położonych peryferyjnie, w znacznych odległościach od ośrodków miejskich [NSPLiM 2002].

Rycina 7

Struktura działalności pozarolniczych prowadzonych przez indywidualne gospodarstwa rolne



1-handel, 2-przetwórstwo, 3-transport, 4-budownictwo, 5-agroturystyka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie NSPLiM 2002

Procesy urbanizacji wsi najszybciej zachodzą na obszarach wiejskich bezpośrednio otaczających miasto. W przypadku powiatu bialskiego zasada ta w większości przypadków jest także zachowana. Najwyższy, w skali badanego obszaru, poziom urbanizacji wsi, występują w gminach wiejskich: Biała Podlaska, Międzyrzec Podlaski i Janów Podlaski. Prócz lokalizacji w sąsiedztwie ośrodków miejskich, są one położone wzdłuż drogi o randze krajowej łączącej zachodnią granicę państwa z wschodnią. Znaczący jest udział osób napływających do gmin, wśród których blisko 60% stanowią mieszkańcy miast. Pomimo znacznego oddalenia od ośrodków miejskich, w dwu gminach: Wisznice i Sławatycze, także wykształciły się procesy urbanizacji. Rozwój zarówno procesów urbanizacji jak i funkcji poza-

rolniczych w gminie Sławatycze, uwarunkowany jest przede wszystkim istnieniem przejścia granicznego oraz atrakcyjnym pod względem turystycznym, środowiskiem przyrodniczym. Gmina Sławatycze jest położona w obrębie Nadbużańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Niemal połowa osób imigrujących do gminy pochodzi z miasta, a udział „drugich domów” w ogólnej liczbie budynków mieszkalnych wynosi blisko 2%. Z kolei gmina Wisznice, położona w obszarze o rzadkiej sieci miejskiej, przejęła część funkcji miasta i pełni rolę lokalnego ośrodka handlowo-usługowego. Wymienione obszary wiejskie określić można mianem przejściowych. Według Kielczewskiej-Zaleskiej [1972] tereny wiejskie o charakterze przejściowym wykształciły obok funkcji rolniczej, funkcję usługową, mieszkaniową lub produkcyjną. Są to zazwyczaj nieduże osiedla, w których rozwijają się pewne działy gospodarki nierolniczej i z tego względu różnią się od typowej wsi rolniczej. Spośród sześciu typów osiedli przejściowych, jakie wydzieliła autorka, dwa: osiedla usługowe i osady targowe, które równocześnie stają się załóżkami miast, najlepiej oddają strukturę funkcjonalną omawianych gmin wiejskich. Natomiast gminy wiejskie zlokalizowane we wschodniej części powiatu bialskiego charakteryzują się niskim stopniem zaawansowania procesów urbanizacyjnych. Oddalenie od głównych szlaków komunikacyjnych i ośrodków miejskich pogłębia monofunkcyjność wspomnianych obszarów wiejskich

Podsumowanie

Oczywistym jest stymulująca dla obszarów wiejskich, rola ośrodków miejskich. Największy wpływ na omawiane tereny wiejskie wywiera Biała Podlaska. Pozostałe dwa miasta odgrywają równie istotne znaczenie w lokalnym układzie osadniczym, ale zasięg ich oddziaływania jest wyraźnie mniejszy. Miasto jest lokalnym ośrodkiem rozwoju, miejscem kształcenia i pracy. Warunkiem spełniania przez ośrodek miejski wspomnianych funkcji, jest jego dostępność komunikacyjna, wyrażona przede wszystkim obecnością dobrze rozwiniętej infrastruktury drogowej. W osiedlach wiejskich usytuowanych przy ważnych szlakach komunikacyjnych umożliwiających łatwy kontakt z najbliższym ośrodkiem miejskim, najszybciej następują procesy wielofunkcyjnego rozwoju, dążące do niwelowania różnic pomiędzy obszarem miejskim a wiejskim. Równocześnie rozwijają się procesy urbanizacyjne, głównie w aspekcie demograficzno-zawodowym (wzrost liczby ludności zatrudnionej w zawodach pozarolniczych) i krajobrazowym, polegającym na przekształcaniu przestrzeni wiejskiej w stronę miejskiej. Procesy urbanizacji najszybciej rozwijają się na terenach wiejskich bezpośrednio otaczających miasto, a w strukturze funkcjonalnej tych obszarów dominuje przede wszystkim handel i transport. Z kolei w gminach wiejskich oddalonych od Białej Podlaskiej, ale charakteryzujących się potencjałem demograficznym, w postaci wysokiego, w skali regionu, poziomu wykształcenia (gminy: Rossosz i Wisznice) lub dogodnego położenia komunikacyjnego, widoczny jest rozwój przedsiębiorczości, szczególnie w postaci drobnego przetwórstwa bazującego na produktach rolnych.

Literatura:

1. Bański J., 2002, *Typy ludnościowych obszarów problemowych* [W:] Bański J., Rydz E. (red.) Problemy społeczne wsi, Studia Obszarów Wiejskich t. II, KGRiGZ PTG, ZBTOW IGiPZ PAN, Warszawa, s. 41-52.
2. Beaujeu-Garnier J., Chabot G., 1971, *Zarys geografii miast*, PWE, Warszawa.
3. Czyż T., Chojnicki Z., 1989, *Charakterystyka małych miast regionu poznańskiego a koncepcja kontinuum miejsko-wiejskiego*, [W:] Korcelli P., Gawryszewski A. (red.) *Współczesne przemiany regionalnych systemów osadniczych w Polsce*, Prace Geograficzne nr 152, IGiPZ PAN, Wrocław, s. 139-155.
4. Dane Głównego Urzędu Statystycznego 1975-2002.

5. Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, Prace Geograficzne nr 148, IGiPZ PAN, Wrocław.
6. Gawryszewski A., Potrykowska A., 1980, *Rozkłady odległości dojazdów do pracy do wybranych miast w latach 1959-1973*, Przegląd Geograficzny t. 53, z. 4, s. 789-807.
7. Gawryszewski A., 1989, *Przestrzenna ruchliwość ludności Polski 1952-1985*, Prace habilitacyjne IGiPZ PAN, Warszawa.
8. Gocal T., Rakowski W., 1991, *Delimitacja regionów i subregionów migracyjnych w zakresie dojazdów do pracy*, Monografie i opracowania SGPiS ISiD, Warszawa.
9. Golachowski S., 1969, *Urbanizacja wsi w województwie opolskim*, [W:] *Studia nad miastami i wsiami śląskimi*, Opole-Wrocław.
10. Heffner K., 2002, *Rola małych miasteczek w rozwoju terenów wiejskich*, [W:] Kłodziński M., Fedyszak-Radziejowska B., (red.), *Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, IRWiR PAN, Warszawa, s. 74-100.
11. Heffner K., 2003, *Małe miasta a rozwój obszarów wiejskich*, [W:] Stasiak A. (red.) *Problemy zagospodarowania terenów wiejskich w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN z. 207, Warszawa, s. 227-246.
12. Hoyt H., 1939, *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities*, Washington.
13. Jałowiecki B., 1987, *Procesy urbanizacji a relacje miasto-wieś*, IRWiR PAN, PWN Warszawa.
14. Jędrzejczyk D., Wilk W., 1992, *Urbanizacja wsi w strefie podmiejskiej Warszawy*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
15. Jurek J., 1991, *Zmiany struktury społeczno-ekonomicznej wsi w strefie podmiejskiej Poznania*, Seria Geograficzna nr 52, UAM, Poznań.
16. Kielczewska-Zaleska M., 1972, *Geografia osadnictwa*, PWN, Warszawa.
17. Korcelli P., 1981, *Regiony miejskie w systemie osadniczym Polski*, [W:] Dziewoński K., Korcelli P. (red.) *Studia nad migracjami i przemianami systemu osadniczego w Polsce*, Prace Geograficzne nr 140, IGiPZ PAN Warszawa, s. 189-212.
18. Miszczuk A., 1993, *Wyludnianie się wsi a rolnictwo wschodniej Lubelszczyzny*, Dokumentacja Geograficzna z. 2, IGiPZ PAN, Warszawa.
19. Namysłowski J., 1980, *Główne ośrodki dojazdów i wyjazdów w Polsce (w aspekcie przestrzennego zagospodarowania kraju)*, Rozprawy, UMK, Toruń.
20. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002.
21. Stola W., 1988, *Struktura funkcjonalna obszarów wiejskich a relacje miasto-wieś w Polsce*, Przegląd Geograficzny t. 60, z. 1-2, s. 17-27.
22. Zaremba P., 1962, *Funkcjonalny podział terenów podmiejskich*, Czasopismo Geograficzne 33, z. 3, PWN, Warszawa-Wrocław, s. 327-338.

URBANIZATION OF RURAL AREAS AND DEVELOPMENT OF NON-AGRICULTURAL ACTIVITIES ON THE EXAMPLE OF BIALSKI POWIAT

The aim of this study is to analyse two processes: urbanization and development of non-agriculture activities of rural areas in the Bialski Powiat of Lublin Voivodship. In the first part of paper theoretical issues are presented and in the second-analysis of social and economic development of the rural areas. In general, characterisitic feature of Bialski Powiat is low level of urbanization, but gminas which situated around Biała Podlaska have higher level of urbanization. There is a lot of people who work in non-agriculture jobs. Besides, in the suburban areas development non-agriculture activities can be noticed. These are mainly various types of services and transport. However, food manufacturing develops in the outer gminas which have great demographic potential or favourable communication localization.